

POROČILA IN OCENE KNJIG IN FILMA *BOOK AND FILM REVIEWS*

207

Chiara Bortolotto: *Will Heritage Save Us? Intangible Cultural Heritage and the Sustainable Development Turn*. Cambridge idr.: Cambridge University Press, 2025, 71 str.

Socialna antropologinja in etnologinja Chiara Bortolotto je vodja Unescove katedre za nesnovno kulturno dediščino in trajnostni razvoj na Univerzi CY Cergy v Parizu, predava pa tudi na Univerzi v Ženevi. Raziskuje družbeno življenje *Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine* (Unesco 2003), trajnostni razvoj in vlogo človeških čustev pri globalnem upravljanju dediščine. Njene raziskave temeljijo na etnografiji Unescovega političnega sveta, ki ga spoznava kot članica Unescove Globalne mreže facilitatorjev (Unesco b. d.), sodeluje pa tudi z agencijami za dediščino in nevladnimi organizacijami, zato preučuje tudi dileme, ki jih prinaša sočasna umeščenost v več vlog.

V preteklih letih sem Chiara Bortolotto spoznala kot kritično analitičarko določenih trendov, kar nadaljuje tudi v knjižici *Ali nas bo dediščina rešila? Nesnovna kulturna dediščina in obrat k trajnostnemu razvoju*. Vendar pa najprej izpostavljam tri prelomne članke, v katerih je raziskovala razmerja med Unescovim aparatom ter zaporedoma nosilci dediščine, antropologijo in uradniki. Leta 2013 je soočila Unescovo stališče, da avtentičnost ni značilnost nesnovne dediščine, ter veliko naklonjenost praktikov in pripravilcev nominacij tej vrednoti v besedilih nominacijskih obrazcev, ki so po vpisu elementov dostopni na Unescovi spletni strani (Bortolotto 2013). Unesco s svojo jezikovno politiko lokalne referenčne sisteme razumevanja dediščine avtoritarno podreja svojim referenčnim okvirom (Tauschek 2015: 300–301). Odpira se vprašanje, ali je mogoč bifokalen pogled (Peters 1997: 79) oziroma dvojni referenčni sistem, da je dediščina za njene nosilce pristna, čeprav postmoderna znanost in Unesco pojmujeta, da je vsa dediščina konstruirana (van de Port in Meyer 2018: 3).

Leta 2015 je Bortolotto ugotavljala, da so Unescov sekretariat in telesa antropologom namenili vlogo facilitatorjev (pospeševalcev, mediatorjev), ki anonimno ustvarjajo korpus elementov dediščine v skladu z »nevtralno« (!) politično paradigmo varovanja, medtem ko kritične in refleksivne pristope antropoloških raziskovalcev pojmujejo kot kolonialne (!), ker nosilcev dediščine in njihovih vrednot ne postavijo v središče procesa varovanja

dediščine (Bortolotto 2015). Torej Unesco s pozicije moči tudi referenčne sisteme antropologije avtoritarno podreja svojim političnim okvirom in antropologe spremeni v pisce v senci (angl. *ghost writers*). Sama zagovarjam stališče, da ima antropologija ne samo pravico, ampak tudi dolžnost do kritičnih raziskav dediščine in dediščinjenja, saj Unescova paradigma nujno potrebuje tudi kritike.

Pet let kasneje so Chiara Bortolotto, Philipp Demgenski, Panas Karampampas in Simona Toji prispevali raziskavo participacije nosilcev dediščine v Unescovi varovalni paradigmi (Bortolotto idr. 2020). Med pogajanji o konvenciji so določene države močno nasprotovale participativnemu premiku, družboslovni in humanistični raziskovalci pa so vztrajali, da je treba skupnostim, skupinam in posameznikom omogočiti vidnejšo vlogo – rezultat je, da *Konvencija* obvezuje k njihovi participaciji (Unesco 2003: 11b in 15. člen), vendar je namerno ne opredeli natančno. Avtorji na podlagi analize situacij na Unescovem sekretariatu ter na Kitajskem, v Grčiji in Braziliji trdijo, da Unescove programe varovanja nesnovne dediščine dejansko upravlja sodobna poklicna birokracija na mednarodni in državnih ravneh. Sklenejo, da je participacija nosilcev dediščine utopična zahteva, nedosegljiv ideal in Unescova največja politična težava, uradniki po državah pa za premagovanje frustracij izumljajo različne navidezne, pragmatične ali kreativne rešitve. Avtorji članka izražajo predvsem razumevanje za poglede in delovanje uradnikov, niso pa iskali rešitev za večjo vključenost praktikov dediščine in se z njimi pravzaprav sploh niso pogovarjali.

V najnovejši publikaciji, ki jo je Bortolotto 10. aprila 2025 predstavila v Historičnem seminarju Inštituta za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (sodeluje namreč pri pripravi večnacionalne nominacije alpske prehrane), je postavila tezo, da Unescovi upravni postopki temeljito spreminjajo perspektivo: dediščine ne obravnavajo več nostalgичno kot krhko relikvijo, ki jo je treba ohraniti za naslednje rodove, temveč kot trajnostni vir za prihodnost, s pomočjo katerega lahko rešujemo celo vrsto sodobnih izzivov, od ekoloških (str. 16–17, 34–35) do političnih napetosti med narodi (str. 31, 34), zdravstvenih kriz in pandemij (str. 32–33) ter duševnega zdravja (str. 40, 52). »To bi lahko navsezadnje pomenilo, da prizadevanje za varovanje ne pomeni več tega, da mi varujemo dediščino, temveč da dediščina varuje nas« (neošteven.). Na prvi pogled je to zanimiv miselni obrat, ki lahko poveča moč dediščine, postavlja pa se vprašanje, kaj pomeni za nadaljnji razvoj nesnovne dediščine in predvsem za njene izvajalce.

Kako je sploh prišlo do trajnostnega premika? »Varovanje« je v *Konvenciji* razloženo kot niz ukrepov »za zagotavljanje živosti nesnovne kulturne dediščine« (UNESCO 2003: člen 2.3). Bortolotto zagotavljanje živosti (angl. *viability*) interpretira kot »sposobnost nadaljnjega obstoja, razvoja, ustreznega delovanja in samoohranjanja v spreminjajočih se družbenih in zgodovinskih kontekstih«, kot razvojni projekt, preobrazbo in projiciranje v prihodnost z vgrajeno idejo trajnostnega razvoja (str. 23). Za razumevanje geneze trajnostnega obrata je pomembno, da je Svetovna komisija za okolje in razvoj (1987) trajnostni razvoj opredelila kot »razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanjosti, ne da bi pri tem ogrozil sposobnost prihodnjih generacij, da zadovoljujejo svoje potrebe«. Na tem pogledu temelji *Agenda 2030 za trajnostni razvoj* (Združeni narodi 2015) (str. 6–7), še pred tem pa je nastala resolucija *Kultura in trajnostni razvoj* (Združeni narodi 2013). Ker

je Unesco del Organizacije združenih narodov, pragmatično upošteva njihove agende in se vanje vključuje, že zaradi financiranja svojih programov in uradnikov (str. 8–9). Da bi diplomatom Združenih narodov uspeli ponazoriti pomen kulture za *Agendo 2030 za trajnostni razvoj*, so uvedli količinske kazalnike in dokazali, da kulturna industrija k bruto družbenemu proizvodu prispeva več kot avtomobilska. »To je ogromen potencial za dobra in zelena delovna mesta, mnoga od teh delovnih mest pa so povezana z lokalno družbo«, je zapisala Irina Bokova, nekdanja generalna sekretarka Unesca (str. 44).

Kaj je Unescova strateška poteza pri zagovarjanju vključitve kulture v cilje trajnostnega razvoja prinesla Unescovi varovalni paradigmi in kako vpliva na reprezentacijo dediščine? Birokratski aparat Unescove Konvencije je zasnovan tako, da pristop trajnostnega razvoja enostavno predpiše državnim politikam varovanja nesnovne kulturne dediščine, te pa nosilec dediščine, tudi če takšna strategija varovanja ni bila njihova zamisel. Po letu 2023 obrazec nominacije za vpis na Reprezentativni seznam izrecno zahteva podatke o prispevku elementa dediščine k trajnostnemu razvoju, tega pa, skupaj s tržnim potencialom, podrobno obravnavajo redno dopolnjene *Operativne direktive* (Unesco 2008/2024: 56–71) (str. 19–20). Poleg tega pa Unescov revizijski mehanizem s poročanjem držav pogodbenic o stanju vpisanih elementov vsakih šest let močno spodbuja prikazovanje nesnovne dediščine kot obvezno vpete v trajnostni razvoj (str. 45–51). Povišana raven birokratizacije je tudi znotraj Unesca povzročila skepticizem, češ da zmanjšuje vpliv *Konvencije* in vzbuja zaskrbljenost glede morebitne izgube raznolikosti pristopov na račun pretirane standardizacije in vsiljene univerzalne trajnosti. Obvezna ciklična poročila namreč ukrepe neizogibno usmerjajo na področja, ki veljajo za pomembna za njihovo oceno, kar olajša doseganje rezultatov, in tega se zavedajo celo tisti Unescovi strokovnjaki, ki so pomagali vzpostaviti mehanizem revizij (str. 47).

Nekatere države se povsem istovetijo s trajnostno naravnostjo dediščine. Bortolotto navaja poglede švicarskega uradnika, da so njihovi strokovnjaki premišljeno dosegli premik od folklorne k praksam, ki urejajo ekološke in praktične vidike vsakdanjega življenja, da bi »pokazali, da je ta konvencija več kot le karneval« in lahko prispeva k reševanju ključnih skrbi prebivalstva. Značilen primer je vpis elementa *Obvladovanje tveganja snežnih plazov* (*Avalanche Risk Management*, Unesco 2018). Švicarji osredotočanje na okoljske in ekološke elemente vidijo kot možnost, da konservativne, domoljubne in reakcionarne pristope nadomestijo z alternativnimi političnimi vlogami dediščine (str. 35–37).

Varovanje nesnovne kulturne dediščine torej ni več samo cilj varovalne paradigme, temveč ga Unesco po novem naredi za sredstvo reševanja mnogih vprašanj prihodnosti človeštva (str. 30). Pri tem obstaja velika nevarnost, da dediščino odtuji od njenih nosilcev – pogledom praktikov se Bortolotto v knjigi ne posveča, razen v zvezi s pripravo nominacije o Festivalu Luminara v Pisi, Italija. Meščani 16. junija zvečer v čast svetemu Ranieriju na polknice stavb ob reki Arno namestijo na tisoče gorečih sveč, potem pa slavijo magični učinek migetajočih lučk in njihovih odsevov v reki. Bortolotto je kot facilitatorica svoje sogovornike usmerjala pri izpolnjevanju nominacijskega obrazca in priznava, da ni šlo za mehko vodenje ali tehnično pomoč, ampak za trajne strukturne učinke. Unescove zahteve in birokratski postopki so pri organizatorjih Luminare povzročali frustracije, ker so omejevali in ukalupljali način predstavitve njihove dediščine. Oni so želeli poudariti

dolgo tradicijo in avtentičnost festivala ter izraziti svojo čustveno navezanost nanj, ona pa jih je spodbujala, naj festival opišejo v skladu z Unescovo definicijo nesnovne kulturne dediščine, brez poudarkov na zgodovini, pristnosti (prepovedana ali tabu beseda), čustvih in pripadnosti (str. 24). Po Unescovem modelu trajnostno in tržno naravnega varovanja je zahtevala, da dediščine v obrazcu niso predstavili kot tradicijo iz preteklosti, vredno ohranjanja tudi v prihodnje, temveč kot projekt za prihodnost, ki vsebuje manj plastike in krepi pomen kulturnega turizma. Nominacije zaradi ostre konkurence niso poslali na Unesco, ker je Italija tisto leto promovirala nominacijo večšine napolitanskih picopek (str. 25). Facilitatorica je torej stališča organizatorjev Luminare preoblikovala v politično zahtevano obliko znanja, pri čemer so bili na novo interpretirani lokalno znanje, vrednote in identitetne pripadnosti ljudi.

210

Moto trajnosti nesnovne kulturne dediščine v enaindvajsetem stoletju je »odpornost« (angl. *resilience*), medtem ko je bila »revolucija« klic začetka dvajsetega stoletja. Bortolotto v zaključku deli mnenje nekaterih sogovornikov, da je pristop k dediščini kot naprednemu trajnostnemu projektu, ki ga lahko gradimo brez nostalgije, zadosten vir upanja (str. 54). Ne zamolči, da številne interpretacije Unescovega dediščinskega aparata poudarjajo, da gre za neoliberalno logiko upravljanja, tehnologijo reformiranja družbe in obliko vladnosti (Hafstein in Skrydstrup 2017: 48–51) (str. 53), vendar teh pristopov tudi ne skuša razrahljati.

Postavljajo se številna vprašanja, ki so zaenkrat še brez odgovora: Se bodo praktiki po svetu lahko poistovetili z v prihodnost, trajnostni razvoj in trženje orientirano dediščino? Ali bodo še naprej gojili tradicijo, lokalne vrednote in identitete svoje dediščine, v nominacijskem obrazcu pa pragmatično napisali, kar pač zahteva Unesco? Kako se bo opredelila udeležena stroka: bo lokalnim akterjem zahteve Unescovega aparata predstavljala kot edine mogoče in tako do neke mere spodrezovala korenine njihove dediščine? Ali pa bo odpirala možnost dvojnih pogledov (Peters 1997: 79), da je dediščina za njene nosilce lahko še naprej pristna, čustvena in povezana z identitetami in predniki, obenem pa je tudi trajnostni in tržni vir za prihodnost, kar bodo poudarili v nominaciji? Bo odpornost nesnovne dediščine pomenila, da se bo kot voda prilagajala tako potrebam ljudi na terenu kot meandrom vpisovanja na Unescove sezname?

Obravnavani obrat dediščine v trajnostni razvoj je nedvomno zelo aktualna tema za vse udeležence varovalne paradigme. Bortolotto se identificira z uradniki in facilitatorji varovalne paradigme, manj pa se trudi raziskati poglede praktikov na terenu, brez katerih dediščina ne obstaja in se ne predaja naslednjim generacijam. Ker tudi predava, je velika verjetnost, da bodo v knjigi predstavljeni pogledi postali agenda francoskih in švicarskih diplomantov in doktorandov (str. 70), ki se bodo čez nekaj let zaposlili v Unescovem sekretariatu, kandidirali za delovanje v Unescovih telesih ali se angažirali v projektih varovanja po državah pogodbenicah.

Za zaključek ne morem mimo jezikovne in formalne urejenosti knjige. Besedilo je polno okrajšav, pogosto brez razlage, kaj kratice pomenijo, kar otežuje razumevanje prebranega. Izvlečka, ki je umeščen na neoštevilčene začetne strani knjige, sploh ni mogoče ustrezno citirati tako, da ga bodo bralci našli. Reference vsebujejo obsežen seznam literature in virov s področja (kritičnih) dediščinskih študij, antropologije, sociologije,

arheologije, zgodovine, geografije in Unescove paradigme v angleškem, francoskem in italijanskem jeziku. Fotografij ni.

Knjiga s kritičnim in obenem odmaknjenim pristopom nagovarja predvsem strokovnjake na vseh ravneh Unescovega varovanja nesnovne dediščine, študente dediščinskih smeri in tudi kritične preučevalce Unescove paradigme, manj pa nosilce dediščine po svetu, ki v resnici skrbijo za živost nesnovne dediščine.

REFERENCE

BORTOLOTTI, Chiara

2013 Authenticity: A Non-Criterion for Inscription on the Lists of UNESCO's Intangible Cultural Heritage Convention. V: *IRCI Meeting on ICH – Evaluating the Inscription Criteria for the Two Lists of UNESCO's Intangible Cultural Heritage Convention, The 10th Anniversary of the 2003 Convention, Final Report, January 2013 Tokio, Japan*. Osaka: International Research Centre for ICH in the Asia-Pacific Region, 73–79.

2015 UNESCO and Heritage Self-Determination: Negotiating Meaning in the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the ICH. V: N. Adell idr. (ur.), *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Göttingen University Press, 249–272.

BORTOLOTTI, Chiara idr.

2020 Proving Participation: Vocational Bureaucrats and Bureaucratic Creativity in the Implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Social Anthropology / Anthropologie sociale* 28 (1): 66–82.

HAFSTEIN, Valdimar Tr. in SKRYDSTRUP, Martin

2017 Heritage vs. Property: Contrasting Regimes and Rationalities in the Patrimonial Field. V: J. Anderson in H. Geismar (ur.), *The Routledge Companion to Cultural Property*. London in New York: Routledge, 38–53.

PETERS, John Durham

1997 Seeing Bifocally: Media, Place, Culture. V: A. Gupta in J. Ferguson (ur.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham in London: Duke University Press, 75–92.

SVETOVNA KOMISIJA ZA OKOLJE IN RAZVOJ

1987 Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. [Oslo]: United Nations. <<https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced>> [21. 7. 2025].

TAUSCHEK, Markus

2015 Imaginations, Constructions and Constraints: Some Concluding Remarks on Heritage, Community and Participation. V: N. Adell idr. (ur.), *Between Imagined Communities and Communities of Practice*. Göttingen: Göttingen University Press, 291–306.

UNESCO

2003 *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <<https://ich.unesco.org/en/convention>> [21. 7. 2025].

2008/2024 *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-10.GA_EN.pdf> [1. 7. 2025].

2018 *Avalanche Risk Management* (Švica in Avstrija, 2018). <<https://ich.unesco.org/en/RL/avalanche-risk-management-01380>> [21. 7. 2025].

b. d. Global Network of Facilitators. <<https://ich.unesco.org/en/facilitator>>. <<https://ich.unesco.org/en/trainer/bortolotto-chiara-00278>> [21. 7. 2025].

VAN DE PORT, Mattijs in MEYER, Birgit

2018 Introduction: Heritage Dynamics, Politics of Authentication, Aesthetics of Persuasion and the Cultural Production of the Real. V: M. van de Port in B. Meyer (ur.), *Sense and Essence: Heritage and the Cultural Production of the Real*. New York in Oxford: Berghahn, 1–39.

ZDRUŽENI NARODI

2013 *Resolution Adopted by the General Assembly on 20 December 2013: Culture and Sustainable Development*. <<https://docs.un.org/en/A/RES/68/223>> [21. 7. 2025].

2015 *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <<https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/9814>> [21. 7. 2025].

Nadja Valentinčič Furlan

212 *Lea David: A Victim's Shoe, a Broken Watch, and Marbles: Desire Objects and Human Rights*. New York: Columbia University Press, 2025, 328 str.

To je knjiga o eni od naših slepih peg – ideološki eksploataciji osebnih predmetov, ki ostanejo za najhujšimi množičnimi zločini človeštva. Žrtvin čevelj, razbita ura in frnikole iz naslova so tipični primeri najdb s krajev, kot so koncentracijska taborišča, množična grobišča ali prizorišča terorističnih napadov. Sociologinja Lea David ugotavlja, da jih po odkritju čaka precej predvidljiva diskurzivna pot, ki jo določata ideologija človekovih pravic in njena tekunica – nacionalistična ideologija.

Predmete tragično preminulih ljudi obravnava kot kategorijo – kot objekte želje. Ti sprožajo čustvene reakcije, saj v njih vidimo neposredno povezavo z nepravilno smrtjo in uničenjem (str. 45, 47). Avtorica analizira kroženje tovrstnih osebnih predmetov v treh različnih kontekstih: njihovo »preživetje« in najdbo po zločinu vključno z vlogo, ki jo imajo v sodnih postopkih, nato prehod v zasebne domove ter kasnejše javno razstavljanje. Pri tem se osredotoča na konstruiranje njihove diskurzivne vrednosti z ozirom na ideologijo, saj poudarja, da zgodbe pripovedujemo mi in ne predmeti sami (str. 130). Izpostavlja prav to nevidno ideološko podstat – na vsaki točki kroženja te predmete uporabljamo zato, da bi z njimi podprli specifične ideološke nazore (str. 59).

Knjiga Lee David se uvršča v obširno in razvejano akademsko produkcijo raziskav, vezanih na odnos med človekom in predmetom (prek Malinowskega, Goffmana do Appaduraia), vendar avtorica fokus jasno opredeli v luči t. i. forenzičnega obrata (str. 64–65) in se naveže na Collinsovo teorijo interakcijskih ritualnih verig, ki poudarja pomen čustvene energije za družbeno delovanje (str. 18–31). V muzeološki literaturi se veliko piše o t. i. težavnih, spornih, disonantnih, temačnih ipd. kulturnih dediščinah, vendar so njihove definicije ohlapne, obseg pa poljuben (Pirman 2025: 53–64). Prav vse lahko, na primer, zajemajo gradivo, vezano na holokavst. David objekte želje – in s tem svojo razpravo – natančno zameji z naslednjimi kriteriji: 1. dogodek množičnega zločina mora vključevati odgovorno stran, izkazan namen povzročitve nasilnega dejanja, nasilno dejanje samo in občutek, da je bila pri tem storjena krivica; 2. najdeni osebni predmeti ustvarjajo neposredno povezavo z zločinskim dogodkom, ki ga prizadeti ohranjajo v živem spominu; 3. tovrstni najdeni osebni predmeti so redki in edinstveni, saj sprožajo neposredno povezavo med ubitimi in ubijanjem; 4. morajo pa biti sledljivi, tj. pripisani ubitemu lastniku, saj jih je tako moč povezati z življenjem in smrtjo, kar objektu želje poveča njegov čustveni naboj (str. 39–41). Zaradi teh lastnosti burijo domišljijo in sprožajo pripovedovanje zgodb. Tako so zaželeni, da David piše celo o trgu objektov želje (str. 130).